

WADE MANSELL, BELINDA METEVAR, ALAN THOMSON

A Critical Introduction to Law
(*Kritički uvod u pravo*)

Cavendish Publishing, London,
2004, str. 194.

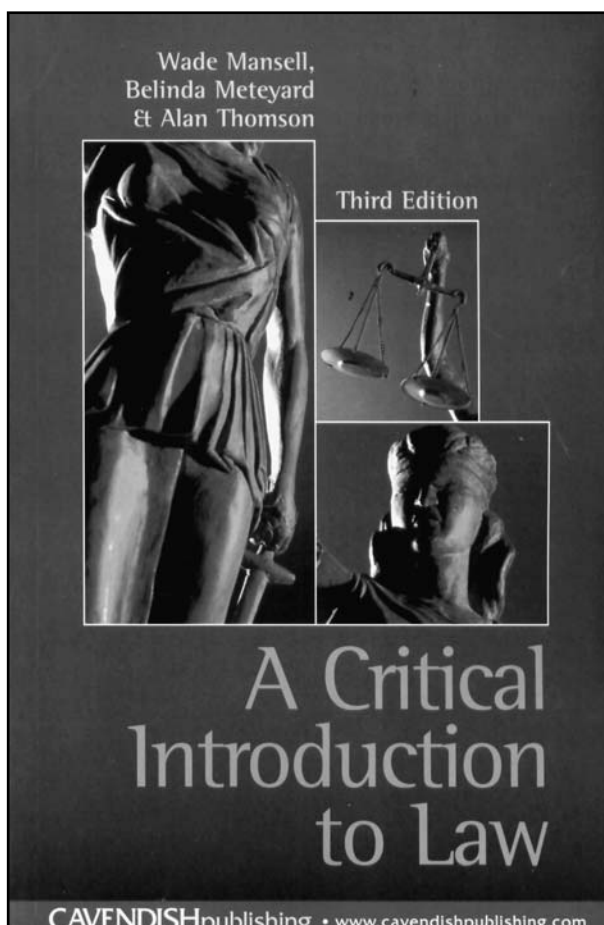
Kritički uvod u pravo nudi drugačiji pogled na pravo i njegovo izučavanje od uobičajenog koji ima polazište u poimanju prava kao objektivnog sistema, skupa pravila koja se moraju poštovati. On demistifikuje ulogu prava u društvu sagledavajući ga u širem kontekstu, u svetlu konkretne društvene realnosti, nasuprot redukciji njegovog bića do pojedinih instituta, principa i procedura. Autori istražuju vezu između prava i društva razvijajući ideju da je pravo interpretacija društvenog iskustva, sekundarna realnost koja reflektuje i podržava određenu politiku i ideologiju. Osnovna teza - da je pravo, najjednostavnije rečeno, manifestacija i potpora moći i kontrole brani se različitim pristupima – filozofskim, sociološkim, antropološkim, i istorijskim na veoma zanimljiv i originalan način.

Ono što je motivisalo autore da se posvete istraživanju i analiziranju veze između prava i realnosti, te njegove uloge u društvu jeste preovlađujući edukativni pristup na studijama prava. Reč je o pristupu koji upravo perpetuirava pravni mit o objektivnosti prava i njegovoj političkoj neutralnosti. Smatrajući da je ovakav pristup izučavanju prava suviše uzak, pa i sam političan, te da podržava nekritičko prihvatanje potrebe postojanja prava, autori su se fokusirali na ulogu prava u kreiranju i održavanju sveta u kome liberalni kapitalizam postavlja uslove. Kada se i raspravlja o ulozi prava onda se to čini u svetlu kategorija reda i poretka, ali se ni tada ne zalazi u pitanje čijeg reda i čijeg poretka, već se opet vraća na stari koncept neutralnosti prava i njegove opšte korisnosti i prihvatljivosti za sve članove društva kako bi se vešto izbegla diskusija o njegovoj političkoj prirodi.

Beskonačne priče i hvalospevi o principu vladavine prava su samo zamaglivanje istine, te zavođenje onih koji izučavaju ili primenjuju pravo u smislu da u svojim naporima ostaju na površini i ne vide suštinu prava kao politike i kao ideologije. Kada studenti kroz proces učenja internalizuju pravo kao stvarnost institucija i procedura, teže je ove kategorije videti kao društveno konstruisane fenomene koji nemaju *prirodnu* egzistenciju i ulogu, već funkciju povezanu sa ekonomskom strukturom i podelom bogatstva unutar društva i sa ideologijom onih koji imaju moć u društvu.

Autori tvrde da postojanje “zdravorazumskog” poimanja prava nije rezultat naivnosti već indikator sposobnosti predstavljanja prava kao neutralnog. Neutralnost prava je osporavana, a u tom cilju posebno mesto je dato feminističkoj perspektivi i antropološkim i istorijskim materijalima u pokušaju da se utvrdi šta je to specifično u vezi sa pravom u društvu kome pripadaju autori i sa redom i poretkom koje pravo treba da ustroji i podrži. Prema autorima (koji i sami potiču iz liberalno kapitalističkog društva – Velike Britanije) posmatranje i analiziranje drugih, odnosno drugačijih društava i istorijskih epoha omogućavaju jasnije sagledavanje načina na koje pravo funkcioniše u savremeno doba u zapadnim kapitalističkim društvima i posebnih, klasnih i rodničkih interesa kojima daje prioritet.

Kritički uvod u pravo započinje razmatranjem zdravorazumskog (uobičajenog) poimanja prava, nastavlja sa istraživanjem njegovog nastanka i sadržine, te upoređuje i suprotstavlja razumevanje sveta u sistemu principa vladavine prava sa drugim sistemima, savremenim ili istorijskim. Teza da pravo kao vrednosno i politički opredeljen sistem održava moć jednih na račun drugih podupire se razmatranjem odnosa polova u društvu liberalnog

kapitalizma i drugim društvima i istraživanjem korena rodne nejednakosti. Dalje se pažnja posvećuje najvažnijim implikacijama principa vladavine prava u međunarodnim okvirima, kao i problemima koje otvara primena pravnih koncepata kao što su vlasništvo, a pre svega privatna svojina i sloboda ugovaranja. Ovi koncepti imaju razorne efekte kada se primenjuju u svetu spoljnog investiranja i finansiranja, kada doprinose situaciji u kojoj servisiranjem velikih kredita siromašnije nacije mnogih zemalja zapravo obezbeđuju finansijsku podršku bogatim nacijama. Na kraju se elaborira koncept kvalitativne, suštinske jednakosti nasuprot formalne jednakosti koju reflektuje princip vladavine prava i nedvosmisleno se podržava ideja socijalne pravde.

Prema autorima, većina "konzumenata prava" gleda na pravo kao na skup pravila koja se bespogovorno moraju poštovati (jer "zakon je zakon") i za njega vezuju silu i prinudu (policija, sudovi, zatvori). Njegova funkcija je sprečavanje nereda i haosa u društvu. Pravo je neophodno u rešavanju konflikta i sastavni je deo društvene stvarnosti. Ono održava red i poredak u društvu, a ostvarenje principa vladavine prava je imperativ i indikator slobodnog i demokratskog društva. Međutim, za autore, pravo nije deo društvene realnosti, već ono postoji nezavisno od nje, nezavisno od društvenih situacija na koje se primenjuje i koje treba da razrešava.

Osnovna ideja, koja se u kasnijim izlaganjima razvija i potvrđuje jeste da je pravo sekundarna, veštačka realnost, jer ono u svojoj primeni menja, prekraja i redefiniše primarnu (društvenu) realnost. Njegovo postojanje nije neophodnost, a priča o vladavini prava je u istom rangu kao i ona o demokratiji ili slobodi. Svima je na izgled sve jasno, svi od njih imaju koristi, ali se pojavljuju problemi kod pokušaja njihovog definisanja i određivanja granica.

Svoje viđenje prava u odnosu na društveni poredak i stvarnost autori iznose u drugom poglavlju. Oni otvaraju pitanje definisanja reda i poretka i pozicija moći u tom procesu, vršeći poređenja sa drugim društvima. Red i poredak uvek imaju politički kontekst i njih definišu oni koji imaju najviše moći u društvu. Tako je i sa pravom. Pravo služi kreiranju i održavanju *nečijeg* poretka. Pravo iz realnih društvenih situacija u svojoj primeni ekstrahuje ono što mu je potrebno, da bi konkretna situacija dobila "pravnu etiketu" i tako bila transponovana u drugačiju (sekundarnu) realnost koja se ne dovodi u pitanje. Da bi pravne interpretacije bile poštovane moraju, razume se, imati legitimitet. Aktuelni izvor legitimiteta jeste demokratija. Tako, legitimitet prava daju "demokratski izabrani predstavnici" koji donose zakone, dok je nekada legitimaciju davao vladar sa

"božanskim pravom". Princip je apsolutno isti, dok je poimanje demokratije relativno.

Ova teza je razrađena u sledećem poglavlju koje navodi primere različitih društava koja legitimaciju za institucije kao što je pravo u zapadnim društvima izvode iz mita i natprirodnog, a probleme koje mi rešavamo pravom rešavaju pomoću drugačijih institucija (npr. vračeva ili sveštenika, korišćenjem različitih obreda). Interesantno je poređenje prava sa medicinom koja je takođe sekundarna realnost i koja interpretira događaje iz stvarnosti dajući im rešenje ili bar objašnjenje.

Četvrto poglavlje je posvećeno odnosu prava i svojine i njihovoj neraskidivoj povezanosti. Svojina je kao i pravo društveni konstrukt koji iziskuje legitimitet. Ona nije prirodna kategorija, iako se u savremenoj realnosti govori o njoj kao prirodnom pravu (što je osnov legitimacije). Ponovo se za potkrepljenje tvrdnje poseže za primerima iz drugih društava (Čejeni, Azande i dr) koji imaju drugačiji odnos prema pitanju "svetosti" privatne svojine. Zaključuje se da i u slučaju svojine postoji prevođenje iz primarnog realiteta (zemlja je npr. primarni realitet) u sekundarni (svojina nad zemljom).

Peto poglavlje je posvećeno pitanju rešavanja konflikta po već pomenutom principu – davanju društvenom realitetu/konfliktu formata u kome može biti rešen. Na primeru centralno-afričkih društava i njihovog načina rešavanja konflikta u kome nema pomenutog prevođenja i interpretacije primarne stvarnosti, autori još jednom opovrgavaju tezu o neophodnosti prava u održavanju reda i rešavanju konflikata.

Šesto, sedmo i osmo poglavlje donose interesantnu komparaciju savremenih zapadnih i drugih društvenih poredaka po pitanju položaja žena, a u nastojanju da se teme o "prirodnom poretku" uloži prava u nametanju i održavanju reda i poretka učine jasnijim. Centralne tačke su polna podela rada i subordinacija žena. Zaključak je da su žene subordinirane u mnogim društvima, ali subordinacija ima različite forme. Kada se žene ne tretiraju kao objekt razmene (*reifikacija žena*) i kada je polna podela rada komplementarna, pre nego opresivna, odnosi među polovima mogu biti slobodni i dobrovoljni. Brak, čijem je razvoju kao instituciji posvećena posebna pažnja, jeste suštinski, *pravni* izraz ženske subordinacije, a patrijarhalna ideologija legitimira rodnu nejednakost.

Deveto i deseto poglavlje proširuju domen sagledavanja dejstva principa vladavine prava i izvan društva u kome je ponikao. Kao što se već moglo zaključiti princip vladavine prava reflektuje samo formalnu jednakost, dok se suštinska

(ne)jednakost ostavlja po strani. U društvu liberalnog kapitalizma pravo daje legitimaciju nejednakoj distribuciji bogatstva, a internacionalizacija "zapadnog koncepta" omogućava da isti princip dotakne i zemlje Trećeg sveta sa razornim efektima. Tako se i na globalnom nivou može lako uočiti *legalno* prelivanje resursa od siromašnih ka bogatima. Autori navode primere siromašnih zemalja kojima Svetska banka i druge moćne institucije (ekspONENTI bogatih zemalja) radi pomoći u restrukturiranju i strukturalnom prilagođavanju odobravaju kredite pod (suštinski) nepovoljnim uslovima, te ovakva pomoć navedene zemlje čini još siromašnijim. Međutim, u svetlu koncepta vladavine prava i svestosti slobode ugovaranja sve je jasno i ovaj problem ne postoji. Zaboravlja se samo na suštinsku nejednakost ugovornih strana, jer, ako su svi i jednaki po svojoj mogućnosti ugovaranja, nisu jednaki u svojoj moći da pregovaraju. I na ovom (globalnom) polju se još jednom dokazuje moć prava da redefiniše stvarnost i ostane neutralno.

Jedanaesto poglavlje je posvećeno problemu odnosa jednakosti i vladavine prava. Zapadni kapitalizam neguje pretpostavke o univerzalnoj ljudskoj prirodi koju odlikuje želja za takmičenjem i sticanjem bogatstva, o *prirodnoj* muškoj agresivnosti i ženskoj submisivnosti. Društvena realnost, međutim, pokazuje da je samo mali broj ljudi uspeo da iskoristi te, navodno svima svojstvene, potencijale, i da je pripadništvo određenoj klasi ili rodu i te kako značajno kada se otvara pitanje (ne)jednakosti.

Sve dok je na snazi princip vladavine prava i jednakosti pred zakonom bogati će biti zaštićeni u svom bogatstvu, a siromašni u svojoj bedi.

Dvanaesto poglavlje predstavlja rekapitulaciju iznetog, koncentrisanu oko ideje socijalne pravde, nasuprot individualističkom konceptu pravde i formalne jednakosti. Autori se zalažu za ostvarenje suštinske jednakosti, jednakosti u krajnjem rezultatu nasuprot formalnoj jednakosti sublimisanoj u principu vladavine prava i jednakosti pred zakonom. Još jednom podsećaju na skrivenu političku suštinu prava, čija je uloga da interpretira stvarnost, a samo je daleko od nje i predstavlja veštačku, istorijski i kulturno uobličenu kategoriju. Prema autorima, propast socijalizma samo pokazuje da je tržišni kapitalizam uspešan u eliminisanju opozicije, a ne i da je jedino mogući i pravedan, te ne treba odustati od njegovog preispitivanja. To čine pokreti svih onih koji su na marginama društva, a ova knjiga upravo ohrabruje čitaoce da razmišljaju i tragaju za svojim odgovorom na pitanje šta su i u kakvom su odnosu pravo i pravda.

Kritički uvod u pravo predstavlja doprinos savremenim teorijama prava, a svojim originalnim upoređenjem kulture liberalnog kapitalizma i drugih kultura nudi bogat izvor korisnih i nadasve zanimljivih saznanja o višedimenzionalnosti stvarnosti i istine. Tako, iako je prevashodno namenjen studentima prava, svojim aktuelnim temama i živopisnim izlaganjem lako može pridobiti širu čitalačku publiku.

Mr Sladana Jovanović